

РОЛЬ І МІСЦЕ СЛІДЧИХ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

У статті визначено, що органи досудового розслідування входять у структуру правоохоронних органів зі своїм власним керівним органом, мають організаційну структуру, створені та функціонують із метою здійснення повного, всебічного й ефективного досудового розслідування в кримінальних провадженнях, яке є їхньою державною управлінською функцією.

Ключові слова: правоохоронні органи, органи досудового розслідування, слідчий, слідча діяльність, слідчі підрозділи.

В статье определено, что органы предварительного расследования входят в структуру правоохранительных органов со своим собственным руководящим органом, имеют организационную структуру, созданы и функционируют с целью осуществления полного, всестороннего и эффективного досудебного расследования в уголовном производстве, которое является их государственной управленческой функцией.

Ключевые слова: правоохранительные органы, органы досудебного расследования, следователь, следственная деятельность, следственные подразделения.

The article stipulates that the bodies of pre-trial investigation are part of the structure of law-enforcement bodies with their own governing body, have an organizational structure, created and operate in order to carry out a complete, comprehensive and effective pre-trial investigation in criminal proceedings, which is their state management function.

Key words: law enforcement bodies, bodies of pre-trial investigation, investigator, investigative activities, investigation units.

Вступ. Сьогодні у зв'язку з новим реформуванням і узгодженням із вимогами Європейського Союзу (далі – ЄС) чинного законодавства всіх державних органів, зокрема і органів досудового розслідування, спостерігається недостатня теоретична та практична підготовка й активність слідчих у реалізації своєї правоспроможності, внаслідок чого посилюється негативна суспільна думка щодо збільшення порушень норм закону та корупційних проявів серед слідчих і роботи правоохоронних органів загалом у боротьбі зі злочинністю. Тому покращення іміджу роботи правоохоронних органів, зокрема слідчих підрозділів, як провідного чинника забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян є вкрай актуальним.

Вищезазначеним питанням особливу увагу приділяли такі науковці, як: В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, І. Бородін, В. Галуцько, І. Голосніченко, М. Горелов, С. Гончарук, І. Гриценко, Т. Гуржій, С. Гусаров, В. Гусласький, Є. Додін, А. Іванишук, Р. Калюжний, А. Каткова, А. Комзюк, С. Ківалов, В. Коваленко, Л. Коваль, В. Колпаков, О. Кузьменко, В. Курило, М. Лошицький, А. Манжула, В. Манохін, С. Сердюк, В. Петков, В. Плішкін, Ю. Римаренко, В. Шкарупа, І. Шопіна й інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та визначення ролі і місця слідчих у правоохоронних органах в Україні.

Результати дослідження. На кожному з етапів розвитку держави різні органи забезпечують її функціонування. «Сучасна наука розглядає суспільство як цілісну, складну, динамічну самокеровану систему, розвиток якої підпорядковано об'єктивно діючим законам. Без управління неможливе цілеспрямоване функціонування суспільства» [1].

Управління – цілеспрямована сукупність дій, які забезпечують узгодженість і координацію спільних робіт із метою досягнення суспільно важливих цілей та виконання завдань. Однією з форм державного управління є правоохоронна діяльність, що спрямована на охорону врегулю-

ваних юридичними нормами управлінських відносин, недоторканість яких, по-перше, полягає в правозастосуванні з метою охорони права, по-друге, є різновидом правової виконавчо-розпорядчої діяльності відповідних органів державної виконавчої влади [2]. І. Бондаренко вважає, що правоохоронний орган – це державний орган, виконання яким однієї чи кількох головних правоохоронних функцій є визначальним у його діяльності, у зв'язку із чим він потребує специфічного матеріально-технічного й іншого забезпечення, до працівників якого законодавством пред'являються спеціальні вимоги, працівники якого з метою ефективного виконання своїх обов'язків згідно із законодавством наділяються різноманітними специфічними правами, мають відповідні пільги та зовнішні ознаки приналежності до правоохоронних органів, підлягають підвищеному правовому захисту [3].

Розглядаючи слідчі підрозділи як систему управління, варто зазначити, що вона складається з декількох рівнів, між якими наявні ієрархічні зв'язки, які функціонують за принципом підпорядкування нижчих вищим, передбачаючи чіткий розподіл функцій, повноважень та відповідальності. Кожен слідчий підрозділ процесуально незалежний, але в процесі функціонування зазнає зовнішніх впливів як із боку системи більш високого рівня, частиною якої вони є, так і з боку інших систем, з якими взаємодіє. У свою чергу, цей процес впливає на складові елементи, а також на середовище функціонування. Отже, у слідчих підрозділах як системі управління можна виділити три рівні: верхній, середній і нижчий [4].

Наприклад, до структури Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) входить Національна поліція України, у структурі якої є Головне слідче управління Національної поліції України; слідчі управління (відділи) головних управлінь, управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізницях; слідчі відділи (відділення) міських, районних, міськрайонних, лінійних управлінь (відділів) головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі [5]. У ст. 10 Закону України «Про Службу безпеки України» зазначено, що до складу Центрального управління Служби безпеки України (далі – СБУ) входять апарат Голови СБУ та функційні підрозділи, серед яких названо й слідчий підрозділ [6]. У ст. 20 Закону України «Про Державну податкову службу України» визначено, що до складу податкової міліції належать, крім інших управлінь, слідче управління податкової міліції; слідчі відділи податкової міліції в органах державної податкової служби відповідних державних податкових адміністрацій в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі; слідчі відділення (групи) податкової міліції відповідних державних податкових інспекцій у районах, містах, районах у містах, міжрайонних та об'єднаних державних податкових інспекцій [7].

Можемо говорити, що слідчі підрозділи в системі органів досудового слідства є низовою ланкою правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Тому вони несуть основні навантаження під час розкриття та розслідування злочинів.

У своєму дослідженні Г. Кожевников зазначав, що «сьогодні залишилися нерозв'язаними, поміж інших, важливі питання про місце слідчого апарату в системі правоохоронних органів і про спрощення процесуальної процедури під час провадження дізнання і досудового слідства» [8].

На сучасному етапі реформування підрозділів досудового слідства в учених і практиків не має єдиної думки стосовно місця слідчих підрозділів у системі правоохоронних органів. На різних етапах розвитку вчені пропонували виділити такі особливості адміністративно-правового статусу слідчих підрозділів: 1) входять у структуру певних органів, тобто належать до правоохоронних органів зі спеціальним статусом; 2) мають відносну процесуальну самостійність, а саме власний керівний орган – Головне слідче управління; 3) створені та функціонують із метою здійснення повного, усебічного й ефективного досудового розслідування в кримінальних провадженнях, яке є їхньою державною управлінською функцією; 4) мають організаційну структуру відповідно до розподілу функційних обов'язків усередині структурного підрозділу й утворюють систему за адміністративно-територіальним поділом; 5) діють на підставі принципів конституційного, адміністративного та кримінально-процесуального права; 6) для ефективного виконання своїх функцій повинні взаємодіяти з іншими правоохоронними органами й іншими органами державної влади, державними установами і громадськими організаціями й об'єднаннями; 8) діють виключно в межах і на підставі Конституції та законів України, а також міжнародних договорів [9].

У ст. 38 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України визначено, що органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є: 1) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державно-

го бюро розслідувань; г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України. Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування. Окрім того, введено поняття «слідчий суддя», відповідно до ст. 3 КПК України, це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення передбаченим цим Кодексом порядком судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та у випадку, передбаченому ст. 247 цього Кодексу, – голова чи, за його визначенням, інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обираються зборами суддів зі складу суддів цього суду. Це суддя, який виконує роль арбітра сторін обвинувачення й захисту на стадії досудового слідства, а також здійснює судовий контроль за додержанням прав і свобод осіб у кримінальному провадженні. Саме слідчий суддя ухвалює рішення про застосування запобіжного заходу та продовження його терміну, видає санкції на слідчі дії, проводить допит свідків, участь яких у судових засіданнях неможлива. Слідчий суддя є посадовою особою судової влади та покликаний реалізовувати її в кримінальному процесі [10].

Сьогодні, як бачимо, держава і суспільство не готові запропонувати іншу, ніж та, що діяла раніше та наявна дотепер, модель розслідування злочинів і притягнення до відповідальності осіб, що скоїли правопорушення.

Державне управління у сфері безпеки особи, суспільства й держави гарантується Конституцією України, виконання цієї функції покладається на Службу безпеки України, Міністерство внутрішніх справ, прокуратуру. Однак сьогодні створено нові структури, які в Конституції не зазначено, а саме: Державне бюро розслідувань, Національне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро. До структури кожного з них входить слідчий підрозділ, завданням якого є розкриття й розслідування правопорушень і направлення їх до суду для ухвалення установленим порядком рішення згідно із чинним кримінально-процесуальним кодексом. Цей підрозділ підпорядковується вищезгаданій структурі [11]. Слідчий повинен вирішувати завдання не тільки процесуальної діяльності й забезпечувати виконання низки функцій, спрямованих на захист прав і свобод громадян, а й інших організаційно-правових засад діяльності, які потребують відповідного реформування згідно з вимогами міжнародно-правових норм ЄС.

Досудове розслідування в Україні проводять слідчі правоохоронних органів. З огляду на новий порядок кримінального провадження, в якому прокурор виконує функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а суд дає дозвіл на обрання заходів забезпечення кримінального провадження, а також на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, законодавець передбачив найбільш тісний процесуальний зв'язок між слідчим, прокурором і судом [12]. Правоохоронні органи тісно пов'язані між собою. Вони утворюють цілісну правоохоронну систему, в якій охорону правового порядку здійснюють органи поліції, захист національної безпеки – органи СБУ, розслідування злочинів – органи досудового розслідування, відновлення порушеного права – судові органи [13]. Діяльність слідчого як службової особи правоохоронних органів виконавчої влади повинна в повному обсязі регулюватись адміністративно-правовими нормами, до яких відносять: норми, якими керуються процеси управління щодо його діяльності, розподілу функцій; матеріально-технічного та кадрового забезпечення; впровадження науково обґрунтованих способів і засобів розслідування кримінальних правопорушень; забезпечення взаємодії з іншими працівниками правоохоронних органів у сфері належного та своєчасного розслідування кримінальних правопорушень.

Висновки. Отже, слідчі підрозділи – це складна система правоохоронних органів, що має комплексну будову. Вони входять у структуру правоохоронних органів, мають власний керівний орган – Головне слідче управління, створені та функціонують із метою здійснення повного, всебічного й ефективного досудового розслідування в кримінальних провадженнях, яке є їхньою державною управлінською функцією, мають організаційну структуру відповідно до розподілу функційних обов'язків усередині структурного підрозділу й утворюють систему за адміністративно-територіальним поділом; діють на підставі принципів конституційного, адміністративного та кримінально-процесуального права для ефективного виконання своїх функцій.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Адміністративне право України: доктринальні аспекти реформування. *Право України*. 1998. № 8. С. 8–13.
2. Колодіна А. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 214 с.
3. Бондаренко І. Органи внутрішніх справ у системах правоохоронних органів України, Російської Федерації та інших зарубіжних країн: теоретичні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 213 с.
4. Каткова А. Правові та організаційні аспекти управління слідчими підрозділами ОВС України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 260 с.
5. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 9 серпня 2012 р. № 686. *Офіційний вісник України*. 2012. № 84. 100 с.
6. Про службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229–ХІІ. *Голос України*. 13.05.1992.
7. Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 4 грудня 1990 р. № 509–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 15. 84 с.
8. Кожевніков Г. Судова-правова реформа в Україні і реформування органів досудового розслідування. *Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: матеріали науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2002 р., м. Харків*. Х.: Юрінком-Інтер, 2002. 288 с.
9. Кудинов Л. Процессуальный подход к определению места следственного аппарата в структуре государства. *Предварительное следствие в условиях правовой реформы*. Волгоград, 1991. С. 30–41.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
11. Галуцько В. Адміністративно-правове забезпечення слідчої діяльності в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 484 с.
12. *Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів*. Київ: Ін Юре, 2003. 89 с.
13. Шевченко О. До проблеми діяльності та реформування правоохоронних органів. *Юридичний журнал*. 2010. № 9. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3701>.